

DÎVÂNÜ LUGÂTİ’T TÜRK’TEKİ HAYVAN ADLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Meltem GÜL¹

ÖZET

Karahanlı Türkçesi dönemi eseri olan Dîvânü Lugâti’t Türk Türk dilinin XI. yüzyıl söz varlığını yansıması bakımından önemlidir. Dîvânü Lugâti’t Türk’ün dizininde 8783 tane sözcük bulunmaktadır. Eser Türk kültürünü yansıttığı için sosyal hayata dair her türlü veriyi bulmak mümkündür. Şu ana kadar bu söz varlığı çeşitli açılardan ele alınıp incelenmiştir. Bu çalışma da Dîvânü Lugâti’t Türk’teki hayvan adlarının nasıl yer aldığıyla ilgilidir. Orta Asya kültür yaşayışını yansıtan sözlükte hayvanlardan ve hayvanlarla ilgili atasözlerinden sık sık söz edilmektedir. Eserde adı geçen hayvanlar, göçebe insanların yaşam tarzı ve hayvanların insan yaşamındaki önemini belirtmekle beraber yine o dönemin coğrafi, kültürel ve sosyal hayatını yansıtmaktadır. Dîvânü Lugâti’t Türk adlı eser taranarak elde edilen veriler döküman analizi yöntemiyle incelenmiştir. Hayvanlarla ilgili kelimeler alfabetik sıraya göre sınıflandırılarak, ele alınan veriler sözlüksel bir sistem içerisinde sıralanmıştır. Eserdeki madde başı sözcüklerden hayvanlarla ilgili olanlar incelenmiştir. Bu terimler eserdeki anlamları ve ek bilgilerle beraber verilmiştir. Eser çok zengin dil ve kültür malzemesi içerdiği için zamanla ilgili çalışmaların ekleneceği yani sürekli gelişip, eksiklerin giderileceği bir araştırma alanı olarak görülmektedir. Dîvânü Lugâti’t Türk sadece dil, kültür ve edebiyat açısından değil, her konuda ele alınıp incelenmesi gereken kıymetli bir eserdir. Bu çalışmayla hayvan adlarıyla ilgili sözlüksel bir çalışma yapılarak konuyla ilgili yapılacak yeni çalışmalara katkı sağlamak hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: hayvan adları, Dîvânü Lugâti’t Türk, Karahanlı dönemi, söz varlığı

¹ Yrd. Doç. Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Van, gulmltm(at)hotmail.com

A RESEARCH ON THE NAMES OF ANIMALS IN DÎVÂNÜ LUGÂTİ'T TÜRK

ABSTRACT

Dîvânü Lugâti't Türk, which is a work of Karahan Turkish era, is very important as it reflects the vocabulary of 11th century Turkish language. There are 8783 words in index of Dîvânü Lugâti't Türk. It is possible to find every kind of data about social life in the work as it reflects Turkish culture. This vocabulary has been investigated from various angles so far. This study is also about how the names of animals take place in the Dîvânü Lugâti't Türk. It is frequently mentioned about animals and proverbs about animals in the dictionary which reflects cultural life of Central Asia. The animals, whose names were said in the work, emphasize nomadic people's way of life and the importance of animals in people's life and also they reflect geographical, cultural, and social life of the time. The data that was obtained by scanning from the work named Dîvânü Lugâti't Türk analyzed by documentary analysis method. The words about animals were classified according to alphabetic order and the data handed discussed in a lexical system. The headwords in the work which are related to animals were examined. These terms were given together with their meanings and additional information in the work. As the work contains a very rich language and cultural material it is thought that new studies will be added in other words the area of research is seen as a continuously developed area. Dîvânü Lugâti't Türk is a precious work which should be handled and studied in every issues not just in terms of language, culture, and literature. With this study it was aimed to contribute new studies on the topic by making a lexical study about animal names.

Keywords: animal names, Dîvânü Lugâti't Türk, Karahan era, vocabulary

Gül, Meltem. "Dîvânü Lugâti't Türk'teki Hayvan Adları Üzerine Bir İnceleme". *idil* 4.15 (2015): 1-24.

Gül, M. (2015). Dîvânü Lugâti't Türk'teki Hayvan Adları Üzerine Bir İnceleme. *idil*, 4 (15), s.1-24.

Giriş

Türk lehçeleri sözlüğü anlamına gelen Dîvânü Lugâti't Türk adlı eser Kaşgarlı Mahmud tarafından 1072-1074 yılları arasında yazılmış olup Abbasi Halifesi Muktedi Billah'a ithaf edilmiştir. 1915 yılında İstanbul'da Ali Emiri tarafından bulunmuştur. Ali Emiri yazması Kilisli Rıfat Bilge'nin denetimi altında 1915-1917 yılları arasında üç cilt halinde basılmış ve tüm dünya Türkologlarının ilgisini çekmiştir. Breslav Üniversitesi Sami dilleri profesörü Carl Brockemann 1928 yılında atasözlerini, halk edebiyatı örneklerini ve Türk edebiyatı ile ilgili bulunan bütün kısımları ayrıntılı notlarla sözlüğün Almanca çevirirsini yayınlamıştır. Tercüme yayını ise 1939 yılında Besim Atalay tarafından yapıp Türk Dil Kurumunca basılmıştır. 1982-1985 yılları arasında Robert Dankoff ve James Kelly tarafından yayına hazırlanan ve çevirisi yapılan önsöz ve fihrist içerikli İngilizce çevirisi Harvard Üniversitesi basımevi tarafından yayınlanmıştır.

Türkoloji araştırmalarında her zaman temel kaynak olmuş ve birçok araştırmacı tarafından çok yönlü olarak incelenmiştir. Kaşgarlı Mahmud bu eseri oluşturmak için yıllarca gezdiğini, araştırdığını ve gözlemlediklerini inceden inceye işlediğini belirtmiştir. Daha önceden yapılmış bir çalışma olmadan geniş bir coğrafya içinde ana dilin kollarından derlediği ve karşılaştırmalı olarak işlediği malzemeye oluşturduğu eser Kaşgarlı Mahmut'a Türk dilinin bilinen ilk sözlüğünün yazarı ve de Türk dilinin araştırmacısı unvanını vermiştir (Akün, 2002:13). Türk lehçelerinin birçoğu hakkında ses, şekil, anlam düzeyinde önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Eser Türk topluluklarının tarihi, coğrafyası, toplumsal yapısı, folkloru ile ilgili önemli bilgiler içermektedir. Kaşgarlı Mahmut Argu, Bulgar, Çiğil, Hakaniye, Hotan, Karluk, Kençek, Kıfçak, Oğuz, Sogd, Suvar, Tuhsı, Tüptüt, Türk, Türkmen, Uğrak, Uygur, Yabaku, Yağma ve Yemek gibi farklı birçok gruba ait kelimeleri bir araya getirmiştir (Sertkaya, 2009: 9-38). Kaşgarlı'nın eserinde özellikle Karahanlı Türkçesinin yanı sıra Oğuz, Kırgız, Peçenek, Bulgar, Çiğil, Yağma, Arsu Tuhsı gibi Türk topluluklarının dillerinin lehçeleriyle ilgili bilgiler yer almaktadır.

Türk dili ve kültürü tarihinin değerli eserlerinden olan Türkçenin Arapçadan üstün olduğunu kanıtlamaya çalışan Kaşgarlı Mahmut'un eseri Türk dilinin dışında Türklerin yaşayışını da yansıttığı için hayvanlarla ilgili zengin bir söz varlığına sahiptir.

Tarih boyunca hayvanlar insan hayatında çok önemli bir yer tutmuştur. İnsanların kullandığı dile dikkat edildiğinde birçok tekerleme, atasözü, bilmece, masal gibi türlerde hep hayvanlardan yararlandığı görülmektedir. Eski Türk kişi adlarında daha çok bars, arslan, toğril, buğa (buka), böri, tay, teke, buğa, doğan gibi

hayvan isimleri kullanılmaktadır. Kişi adlarında bu hayvan isimlerinin kullanılması onların kutsal sayılmasından olabilir (Amanoğlu, 1999: 64).

Dîvânü Lugâti't Türk'te tespit edilen hayvan ve hayvanlarla ilgili kavramları karşılayan kelimeler yaklaşık 650 civarındadır. Eserde tespit edilen hayvan adlarının sayısı 272 tane olup bunların bir kısmı evcil hayvanlar bir kısmı av hayvanları, bir kısmı da tabiatta bulunan böcek cinsi hayvanlardır (İlhan vd, 2008: 266). Tespitimize göre eserde 88 defa kuş kelimesi ve türevleri geçmekte olup, ismi geçen kuş sayısı 62'dir. Ayrıca kuşlarla ilgili çok sayıda benzetme ve atasözü bulunmaktadır (Aydemir, 2013: 275)

Eser birçok farklı yönden incelenmiştir. Yapılan literatür çalışmasında Dîvânü Lugâti't Türk'teki Hayvan Adları konusundaki terimler üzerine herhangi bir incelemenin yapılmadığı belirlenmiş ve bu çalışmada konuyla ilgili terimler ele alınıp incelenmiştir. Bu çalışma hayvanların adlarına göre alfabetik olarak sıralanmış olup her hayvanın hangi kitapta kaç defa geçtiğine de yer verilmiştir.

Eserde geçen hayvan adları madde başı olarak verilirken ilgili sözcükle bağlantılı beyit, atasözü, dörtlüklerde o dönemin kullanımı gözler önüne sermek için verilmiştir.

adgır: aygır (DLT I: 18, 95, 152, 188, 234, 236); (DLT II: 96, 109,153), bcz > aygır ögütlüg adgır; dişisi bulunan aygır, (DLT I: 52)

adgırak: kulakları ak, vücudunun öbür tarafları kara olan erkek geyik; dağ keçisi tekesi· (DLT I: 144)

adıg: ayı (DLT I: 63, 84, 332), bcz > ayıg

Awçı neçe âl bilse adıg ança yol bilir: Avcı ne kadar hile yolu bilirse, ayı da o kadar kaçış yolu bilir. Bu atasözü iki kurnaz kişi karşılaştıkları zaman söylenilir.

adıg merdegi: ayı yavrusu (DLT I: 480)

adma: bırakılan, salıverilen, başıboş (DLT I: 129), adma yılki; yaşlı olduğundan yük vurulmayan hayvan (DLT I: 129)

alavan: timsah (DLT I: 140)

añ: Yağı ilaç olarak kullanılan bir kuş adı (DLT I: 40)

añti: ördeğe benzer kızıl renkli bir kuş, angut (DLT I: 93)

aplan: sıçan cinsinden bir hayvancık (DLT I: 120)

ar böri: sırtlan (DLT I: 79)

Bir kişinin alt ederek yakaladığı bir adama seslenişinde şu şekilde geçmektedir.

Körüp neçük kaçmadıñ: Gördün neden kaçmadın

Yamar suwın keçmediñ: Yamar suyunu geçmedin

Tawarınñı saçmadıñ: Malını saçmadın

Yesü seni ar böri: Yesin seni sırtlan

argun: sıçan cinsinden, yarım arşın uzunluğunda bir hayvan (DLT I: 120). Bu hayvala ilgili olarak yarım arşın uzunluğundadır ve duvarların yarıklarından serçeleri avlar. Eğer bir koyuna saldırırsa, koyunun eti sararır. Uyuyan insana saldırırsa, insan idrar birikmesine uğrar gibi bilgiler yer almaktadır.

arju: çakal (DLT I: 120) bkz > arzu. İki eklemlene noktası arasındaki ze'yle (j). İnsanlar bir şeyin etrafında toplandıkları zaman kişi arjulayu turdı denir; bu “çakalların bir insanı yemek için toplanmaları gibi halk onun etrafında toplandı” demektir.

arkar: boynuzundan bıçak yapılan dişi dağ keçisi- (DLT I: 117, 214, 421)

arşlan: arşlan (DLT I: 75, 81, 125,153, 231, 308, 409); (DLT II: 146, 289, 312); (DLT III: 5, 92, 263, 282, 412, 418). Hanlara da bu unvan verilir. Şu atasözlerinde de geçer.

Alın arşlan tutar, küçin sıçgan tutmas: Hileyle arşlan tutulur, güçle sıçan tutulmaz. İnsanlara işlerinde mahir çözümler bulmaları ve zorluğu bırakmalarını öğütlemek için kullanılır. Ayrıca arşlan karışa sıçgan ötin közedür: Kocayan arşlan sıçan deliğini gözler, arşlan kökrese at ayakı tulaşır: Arşlan kökrese atın ayakları dolaşır

arzu: çakal (DLT III: 401) bkz > arju

asrı: kaplan; kaplan gibi iki renkli, (DLT I: 126)

at: at (DLT I: 16, 34, 53, 80,104, 115, 123, 147,178, 184, 201, 203, 206, 225, 244, 255, 273, 275, 276, 278, 285, 289, 292, 296, 297, 300, 322, 324, 326, 329, 338, 343, 361, 363, 390, 395, 406, 417, 426, 427, 430. 436, 446, 458, 461, 470,472,481,483,491, 507, 513). Şu atasözlerinde de geçmektedir.

Kuş kanadın er atın: kuş hedefine kanadıyla er atıyla ulaşır.

Arpasız at aşmaz, arkasız alp çeriğ sıyumas: Arpasız at aşmaz, arkasız yiğit rakibini yenemez.

Yayag atı çaruk,küçi azuk: yayanın atı çarık, gücü azıktır.

atan: iğdiş edilmiş deve (DLT I: 75), şu atasözünde de geçer, atan yükü aş bolsa açça az körnür: İğdiş edilmiş devenin yükü yemek olsa aç az görünür.

azma: taşağının derisi yarıldığı için aşamayan koç (DLT I: 130)

baka: kurbağa, (DLT I: 73); (DLT III: 226); müriğüz baka; kaplumbağa (DLT III: 226)

baklan kuzu: taze ve semiz kuzu (DLT I: 444)

bala: kuş ve hayvan yavrusu. Benzer şekilde vahşi hayvanların yavruları için de kullanılır. (DLT II: 274); (DLT III: 91, 232). Kuş balası qusınçig, it balası ohşançig: Kuş yavrusu (tüyleri çıkana kadar) tiksindirici gözükür, köpek yavrusu ise oyuncak bebek gibidir. Ancak bu görünürde böyledir büyüdükleri zaman her şey tersine döner.

baldır kuzu: ilk doğan kuzu (DLT I: 456)

balık: balık (DLT I: 73, 379); (DLT II: 216, 231, 233, 349). Şu atasözünde de kullanılır. Balıq suwda közi taştın: Balık suda gözü dışarıda. Her şeyin farkındayken farkında değilmiş gibi görünen insanları belirtmek için kullanılır.

balıkçın: balıkçıl kuşu, balık avlayan beyaz bir kuş. (DLT I: 512)

barak: çok tüylü köpek (DLT I: 377). Türk inançlarına göre akbaba çok çok yaşlandığında iki yumurta yumurtlar ve kuluçkaya yatar. Yumurtaların birinden barağ denilen bu köpek çıkar. Bu en hızlı olan ve avda en güvenilir olan köpek türüdür. Diğer yumurtadan ise bir civciv çıkar, bu akbabanın son yavrusudur.

bars: pars (DLT I: 344) bkz > pars

baybayuk: kelebek kuşu (DLT III: 179)

bi: kısrak (DLT III: 88, 206, 310)

bi: "böy" denen böcek (DLT III: 206) bkz > böğ, böy

biçin: maymun (DLT I: 346, 409)

bit: bit (DLT I: 320); (DLT III: 291); tarıg biti: tahıl biti (DLT I: 320)

bod: toy kuşu (DLT III: 121)

boğra: her hayvanın aygırı, boğa, deve aygırı, pohur (DLT I: 187, 188, 420, 443, 521, 11. 223, 287, 334) (DLT III: 254, 282, 293)

boka: boğa (DLT II: 79); (DLT III: 226)

botu: potuk, deve yavrusu. (DLT I: 120); (DLT II:); bkz > botuk

botuk: potuk, deve yavrusu. (DLT III: 218) bkz > botu

boymul: boynunda beyazlık olan hayvan, moymul. (DLT III: 176). Koyun ya da başka hayvan için de bu kullanılır.

bög: bir çeşit örümcek, böğ. (DLT III: 131, 141), bkz > bi, böy

bögrül: bögrü ak olan hayvan. (DLT I: 481), bögrül at: böğürleri ak olan at. (DLT I: 481). Beyaz renge sahip başka hayvanlar da bu şekilde isimlendirilebilir.

böri: kurt. (DLT I: 36). Şu atasözünde de geçer. Böri qoşnısın yemes. Bu atasözü birine, komşusuna saygı göstermesini öğütlemek için kullanılır.

Yazıda böri ulusa ebde it bağırtı: Düzlükte kurt ulusa evde itin bağırtı sızlar

böy: bir çeşit örümcek. (DLT III: 141, 206), bkz > bi, böğ

budursın: bıldırcın. (DLT I: 513). Şu dizelerde de kullanılır.

Özüm menig budursın: Benim gönlüm bıldırcın gibi

Otı anıg çaqlanur: Onun aşkımin ateşi üzerinde dönüp durur ve ona teslim olur

burslan: aslında "bebür" denen hayvan; erkek adı. (DLT III: 418). Kök anlamı kaplandır. Arslan burslan şeklinde bir kullanım vardır. İnsanlar burslanın arslan burslan ikilemesinin ikincil konumdaki ögesi olduğunu ve asla tek başına kullanılmadığını, bu nedenle yalnızca böyle kullanılmasının doğru olduğunu düşünür. Ancak daha doğru olan görüş bu sözcüğün aslında kaplan anlamına geldiğidir; çünkü eğer yalnızca ikinci bir öge olsaydı bunun bir erkek adı olarak kullanımına müsaade edilmezdi.

buzagu: buzağı. (DLT I: 59, 446, 528); (DLT III: 91)

buztlı: sıçan gibi küçük bir hayvan. (DLT I: 446)

büke: ejderha, büyük yılan. (DLT III: 227)

bürge: pire. (DLT I: 427). Noksan akıllı kişiye de bürge kişi denir.

cugdu: devenin uzamış olanı (DLT I: 10/11, 31), bkz > yogdu, yogru, yogruy, yugdu.

çadan: çıyan, kuyruğu örü, akrep. (DLT I: 409); (DLT III: 367)

çaflı: şahin. (DLT I: 431)

çağrı: doğan kuşu; çakır kuşu. (DLT I: 421); (DLT II: 343); (DLT III: 332). Bir erkek adı olan çağrı bey buradan gelir. Şu dizelerde de kullanılır. Çağrı alıp arqun münüp arqar yeter: Doğanı bir eline alıp küheylana binerek dağ keçilerine yetişir. Awwlar keyik taygan ıdıp tilkü tutar: Vahşi hayvanları avlar, tazısını salıverip tilkiyi yakalattır.

Başka bir dizede:

Çağrı berip kuşlatu: Çakır kuşu verip avlatarak

Taygan ıdıp tışlatu: Tazıyı kovalatıp dişleterek

Tilki tohguz taşlatu: Tilkiyi domuzu taşlatarak

Erdem bile ögnelim: Faziletle öğünelim

çekik: serçeye benzer alacalı bir kuş ki siyah kayalıklarda bulunur. (DLT II: 287)

çekün: ada tavşanı yavrusu, göçen. (DLT I: 402)

çekürge: çekirge. (Oğuz lehçesi) (DLT I: 490). Ancak diğer Türkler çekirgenin uçmadan önceki halini bu şekilde adlandırır. Kalabalık evler ve ordular çekirge sürüsüne benzetilir ve çekirge teg sü denir.

çepiş: altı aylık keçi yavrusu, çepiç. (DLT I: 368)

çetük: kedi. (Oğuz lehçesi) (DLT I: 388) ; (DLT III: 127), bkz > muş, küvük

çından: at kula renkli at. (DLT I: 436), çındutmak caydırmak. (DLT II: 182), bkz > çanturmak

çibek karguy: delice doğan, moymul, atmacaya benzer bir kuş (DLT I: 388; 111. 241)

çibek karkuy: delice doğan, moymul, atmacaya benzer bir kuş (DLT I: 388; 111. 241)

çibek kırguy: delice doğan, moymul, atmacaya benzer bir kuş (DLT I: 388; 111. 241)

çibek kırkuy: delice doğan, moymul, atmacaya benzer bir kuş (DLT I: 388; 111. 241)

çocuk: domuz yavrusu; her şeyin küçüğü. (DLT I: 381)

çulık: çulluk, öveyik büyüklüğünde alacalı bir su kuşu. (DLT I: 381)

çumalı: karınca. (DLT I: 448)

çumguk: ayağı ve başı kızıl, kanadında ak tüy olan karga, ala karga. (DLT I: 33, 470), Oğuzlar gayn'ı atar ve çumuk der. bkz > çumuk.

deve: deve. (DLT II: 195); (DLT III: 225), bkz > devey, teve, tevey, tewe, tewey, téwi, tiwi

devey: deve. (DLT I: 31), bkz > deve, teve, tevey, tewe, tewey, téwe, tiwi

eçkü: keçi. (DLT I: 95, 128); (DLT II: 14, 117, 266), bkz > keçi

enük: hayvan yavrusu, enik, arslan, sırtlan, kurt, köpek yavruları. (DLT I: 72)

esri: kaplan; tekir renk, kaplan rengi. (DLT I: 126) bkz > asrı/esri yıyık; alaca, iki renkli ip. (DLT I: 126). Benzer bir biçimde iki renkli olan herhangi bir şey, kaplanın renginden hareketle esri olarak adlandırılır.

eşek: eşek. (DLT II: 246), bkz > eşgek, eşyek.

eşgek: eşek. (DLT I, III: 114) bkz > eşek, eşyek.

eşyék: eşek. (DLT I, III: 114, 244, 311, 492); (DLT III: 62, 326, 330) bkz > eşek, eşgek

etlik: kesilmek için hazırlanan koyun. (DLT I: 101); etlik koy; etlik koyun, (DLT I: 101)

él kuş: kartala benzeyen alacalı bir kuş. (DLT I: 49)

ıdınçu: yılki yük vurulmayarak bırakılan hayvan. (DLT I: 134)

ıñan: dişi deve. (DLT I: 120, 289) bkz > iñen. Şu atasözünde de geçer.

İñan iñrasa botu bazlar: dişi deve inlese yavrusu bağırır.

ıt: it, köpek. (DLT I: 35. 116, 156, 157, 164, 178, 228, 294, 308, 336, 346, 363, 365.375,483); (DLT II: 7,8. 10, 16, 24, 73, 84, 177, 221. 292, 298, 305); (DLT III: 23. 70, 73, 214. 232, 255, 262, 291, 294,300, 324, 353, 404, 405, 410, 429). Şu atasözünde de geçer.

It ısırmaz, at depmes deme: İt ısırmaz at tepmez deme.

irk: dört yaşına girmek üzere bulunan koyun. (DLT I: 43)

kamıçak: "kurbağa yavrusu" da denen su böceği. (DLT I: 487)

karakuş: kara kuş, tavşancıl. (DLT I: 331); (DLT III: 221)

karga: karga. (DLT I: 254, 425); (DLT II: 26). Şu atasözünde de geçer. Qarga qarısın kim bilir, kişi alasin kim tapar: Yaşlı kargaları (gençliklerinden beri) bilen kimdir. (Benzer bir biçimde) insanın içindeki gizli düşünceleri bilen kimdir.

Şu dizelerde de kullanılır.

Qarga qalı bilse mungın ol buz suqar: Karga başına gelecek sıkıntıyı bilse gagasıyla bunu deler

Avçı yaşıp tuzaq tapa mengke baqar: Avcı saklanmışken, içinde yemi görünce tuzağa girerken duraksamaz.

kargılaç: kırlangıç kuşu. (DLT I: 526, 529); (DLT III: 178) bkz > karlıgaç.

karguy: atmaca. (DLT III: 241) bkz > karkuy, kırguy, kırkuy/çibek karguy; atmacaya benzer bir kuş. (DLT III: 241)

karınça: karınca. (Oğuz lehçesi), (DLT I: 501); (DLT III: 375) bkz > karınçak

karınçak: karınca. (Oğuz lehçesi), (DLT I: 501) bkz > karınça

karkuy: atmaca kuşu. (DLT III: 241) bkz > karguy, kırguy, kırkuy.

karlıgaç: kırlangıç. (DLT I: 527), bkz > kargılaç

karsak: derisinden güzel kürk yapılan bir hayvan, bozkır tilkisi. (DLT I: 473)

kartal koy: akli karalı, alaca koyun. (DLT I: 483)

kaşga at: yüzü ak, gözlerinin çevresi kara olan at, peçeli at. (DLT I: 426), kaşga koy; başı

ak, başka yerleri kara olan koyun. (DLT I: 426)

kaşgalak: ördekten küçük bir su kuşu. (DLT I: 528). Şu dizelerde de kullanılır.

Kuşları avlayışını anlatıyor

Tangda bile körse mini ördek öter: Ördek beni görse bu göllerde vaklar

Qalwa körüp qaşqalağı suwda batar: Qaşkalaq temrensiz ok atarken beni görse suya dalar

katır: katır. (DLT I: 364, 495); (DLT III: 302)

katkı: çiyana benzer bir böcek. (DLT I: 455)

kaz: kaz. (DLT I: 100,104, 254, 256, 487); (DLT II: 177,181, 359); (DLT III: 128, 130. 149, 332, 358, 384). Kalın kaz kulavuzsuz bolmas: Çok kaz, kaz sürüsü

kılavuzsuz olmaz. Bu söz, işlerinde kendisinden daha bilgili bir kişiye uymakla emrolunan kimse için söylenir.

kebeli: ışık etrafında geceleri uçan kelebek, pervane, evelek. (DLT I: 448)

keçi: keçi. (Oğuz lehçesi), (DLT III: 219), bkz > eçkü

kekük: seksek kuşu; kemiği büyü ve tılsım için kullanılır. (DLT II: 287)

kelegü: tarla sıçanı soyundan uzun arka ayakları olan bir hayvan, geleni. (DLT I: 448)

keler: keler, kertenkelelerin genel adı. (DLT I: 364)

keyik: Kök anlamı olarak herhangi bir şeyin vahşisi demektir. Ancak kullanımda özellikle geyik mensup hayvanları geyik, yaban hayvanı, aslında yabancı olan her şey, eti yenen hayvanlardan ceylân, sığın, dağ keçisi gibi hayvanlar, av hayvanlarını karşılamaktadır. (DLT I: 26, 155, 157, 171, 206, 224, 228, 263, 295, 306, 311, 421; 11, 8, 10, 16, 120, 14).

keylig: maymun. (DLT III: 175)

kıl kurduk: kıl kuyruk; ördeğe benzer bir kuş. (DLT I: 337)

kıl kuş: Vahşi kırlangıç. Ördeğe benzer bir kuştur. İlkbaharın başında gelir ve bu mevsimde beyler birbirlerine bu kuşu hediye olarak verirler. Buna kıl qudrük da denir. (DLT I: 337)

kırguy: atmaca. (DLT II: 95); (DLT III: 241) bkz > karguy, karkuy, kırkuy. Küçük uluğka turuşmas, kırguy songurka karısmas: Küçük büyüğe karşı koyamaz, atmaca sonkura karşı duramaz.

kırkuy: atmaca. (DLT III: 241), bkz > karguy, karkuy, kırgüy.

kısarak: kısarak. (Oğuz lehçesinde herhangi bir kısarak), (DLT I: 203, 207, 364, 474, 491, 500); (DLT II: 96). Şu atasözünde de geçer

qız birle küreşme, kısraq birle yarışma: Bakireyle güreşme, genç kısarakla yarışma. Bu hakanilere ait bir atasözüdür.

kızgul at: boz ile kır arasında olan at. (DLT I: 483)

kız kuş: insan üzerine düşecek gibi alçaktan uçan ve tüylerinin rengi bukalemuna benzeyip açılınca renkten renge giren bir kuş. (DLT I: 326, 332)

kimünçe: sivrisinek. (DLT III: 358), bkz > kümiçe

kirpi: kirpi. (DLT I: 415)

kiş: samur. Bunun kuyruğuna kiş qudruqi denir. (DLT III: 126)

komşuy: kanla dolmuş kene. (DLT III: 241)

kon: koyun. (Argu lehçesi), (DLT I: 31, 309); (DLT III: 140, 244), bkz > koy

koñuz: osurgan böceği. (DLT III: 363)

korday: kuğu kuşu, kuğu cinsinden bir kuş. (DLT II: 177); (DLT III: 240). Şu dizelerde de kullanılır. Bir yerin hoş görüntüsünü anlatır:

Qorday qugu anda uçup yomgin öter: Korday, kuğu orada uçup toplanarak öter

Quzgun tangan sayrap anıg üni büter: Kuzgun alacakarga öyerek bu yüzden sesleri kısılır.

köçüt: at. (DLT I: 357); (DLT II: 76)

kög yilkı: başıboş yayılan hayvan. (DLT III: 131).

kök tubulgan: bir kuş adı. (DLT I: 519), bkz > kök tupulgan

kösürge: köstebek, tarla sıçanı soyundan bir hayvan. (DLT I: 490), bkz > küsürge

kösürgen: bir çeşit köstebek. (DLT I: 522), bkz > kösürken

kösürken: bir çeşit köstebek. (DLT I: 522) bkz > kösürgen

köti kızlak: kuyruğu kırmızı bir çeşit kaba kuş. (DLT I: 473)

kuba at: rengi kumral (konur al) ile sarı arasında olan at. (DLT III: 217)

kuburga: baykuş. (DLT I: 489)

kudgu: karasinek, sinek. (DLT I: 425), bkz > kudgu.

kugu: kuğu kuşu. (DLT III: 225, 250)

kulun: tay. (DLT I: 215, 404); (DLT II: 90); (DLT III: 92)

kunduz: kunduz, su köpeği. (DLT I: 458)

kurbaka: kurbağa. (DLT III: 122)

kurt: solucan soyundan olan hayvanlar. (bütün Türk lehçelerinde); ancak Oğuzlar yırtıcı hayvanlardan olan kurtu anlatmak için kullanırlar. (DLT I: 342); (DLT III: 6)

kusgaç: küçük, kara bir hayvancık, insan. (DLT I: 455)

kuş: kuş. Bütün kuşlara verilen genel bir ad, daha sonra kuşlar özel adlarla birbirlerinden ayrılırlar. (DLT I: 22, 34, 36, 156, 163, 176, 233, 253, 280, 299, 319, 331, 439, 483; (DLT II: 4,7, 12, 17, 18, 45, 83, 173, 181,183, 192, 199, 204. 218, 239, 267,324, 331, 348, 359); (DLT III: 6, 63, 92,144, 184, 194, 232, 328, 357, 358, 390, 397, 403), ürüñ kuş; akdoğan. (DLT I: 331). Kara kuş: Türklerde bir yıldızın adı (Jüpiter gezegeni). Bu yıldız doğduğu zaman kara guş tuğdı denir. Bu yıldız onlara göre şefekte doğar. Ayrıca Oğuz lehçesinde gara guş devenin toynağının ucuna denir. Qız kuş ise renk olarak ispinozu andıran bir kuşun adıdır.

kusgaç: serçe kuşu. (DLT I: 455)

kuşıl: atmaca. (DLT I: 331)

kutarma börk: önde arkada iki kanadı bulunan börk. (DLT I: 490)

kutuz: yaban sığırı. (DLT I: 365)

kutuz it: kuduz köpek, kudurmuş köpek· (DLT I: 365)

kuzgun: kuzgun. (DLT I: 439); (DLT III: 240). Kuzgun şu atasözünde de geçer. Börining ortak quzgunnug yığaç başında: Kuzgun kurdun avladığı şeye ortak olur, ancak kuzgunun avladığı şey ağaç tepesinde durur.

kuzı: kuzu. (DLT I: 7, 208. 303, 444, 520); (DLT II: 294, 310); (DLT III: 102, 224, 270. 408, 444) kuzımak kurumak; yemeğe iştihası gelmek. (DLT III: 264) bkz > kurımak, kurumak

kümüçe: sivrisinek. (DLT I: 445) bkz > kimünçe

küye: güve. Keçe ya da keçeye benzer şeyleri yiyen böcek. (DLT III: 170)

küzküni: bok böceği cinsinden bir böcektir, geceleri ses vererek uçar, ateşböceği. (DLT I: 493)

man yaşlıg koy: dört yaşını geçen koyun (yalnız koyun için). (DLT III: 157)

mayguk: paytak kimse; top tırnaklı hayvanlardan tüyleri kısa olan. (DLT III: 175)

merdek(g): ayı yavrusu, domuz yavrusu. Adıg merdeki de denir. Bazı Türkler tonguz merdeki: meme emen domuz ifadesini de kullanılır. (DLT I: 480)

muğuzgak: bal arısına benzeyen bir sinek. (Argu lehçesi) (DLT I: 504)

muş: kedi. (DLT I: 438); (DLT II: 14, 105); (DLT III: 127,165, 267) bkz> çetük / küvük muş: erkek kedi. (DLT I: 391), küvük muş; erkek kedi. (DLT III: 165)

muş oğlu muyabu togar: Kedi yavrusu miyavlayarak doğar

muş yakrıka teğışmes, ayur kişi neni yaraşmas: Kedi asılı yağa erişemez, gevezenin malı kişiye yaramaz.

müngüz baka: kaplumbağa. (DLT III: 225, 226)

nek: yılan ejderha. (DLT III: 155)

oğlak: oğlak. (DLT I: 65, 119, 468); (DLT II: 22, 266, 294); (DLT III: 102, 145). Şu atasözünde de geçer. Oğlâk yiliksiz, oğlan biligsiz: Oğlak kemiklerinde ilik olmadığı gibi bebekte de akıl yoktur.

oy: at yagız at. (DLT I: 49)

öd: sığır, öküz. (DLT I: 45, 346), bkz > ud, ud

ögür: koyun, geyik, bağırtlak kuşu, deve, cariye gibi şeylerin toplu bir halde bulunması, bunların sürüsü, bölük. (DLT I: 1. 54, 236, 285, 389); (DLT II: 153); (DLT III: 6)

ögürlüg er: koyun ve benzeri hayvanlardan sürüsü bulunan adam. (DLT I: 152), ögürlüg adgır: kısırakları, eşleri bulunan aygır. (DLT I: 152)

öküş: yıldı haşarı hayvan, harın at. (DLT I: 62 390, 438, 498, 501), öküş yıldı haşarı hayvan.

öküz: ökü. (DLT I: 59, 446, 528); (DLT III: 421). Şu atasözlerinde de geçer,

Ökü adağı bolgınça buzagu başı bolsa yeg: Ökü ayağı olmaksızın buzağı başı olmak yeğdir.

Boldaçı buzagu ökü ara belgüğü: Ökü olacak buzağı kendisini belli eder.

ördek: ördek. (DLT I: 103, 104, 222, 528); (DLT II: 26); (DLT III: 17, 39). Şu atasözünde de geçer:

Qaz qopsa ördek kölüğ ellenür: Kaz gölden uçup giderse ördek gölü sahiplenir.

Akturur közüm yolak: Gözüm çay akıtır

Tüşlenür ördek yugak: Oraya ördek yuğak toplanır

örümçek: örümcek. (DLT I: 152)

öyez: öyez, övez, bir çeşit sivrisinek. (DLT I: 84)

pars: yırtıcı bir hayvan; Türkler'in on ikili yıllarından 611-1. (DLT I: 344, 346) bkz > bars

porsmuk: porsuk. (DLT III: 417), bkz > porsuk

porsuk: porsuk. (DLT III: 417), bkz > porsmuk

sağlık: dişi koyun; sağmal, sağılan hayvan. (DLT I: 471, 520); (DLT II: 22); (DLT III: 102)

sakırgan: büyük sıçan, game. (DLT I: 521), bkz > sıkırgan, sakırku kene, sakırğa. (DLT I: 489)

sanduvaç: bülbül. (DLT I: 529); (DLT III: 178, 311). Şu dörtlükte de kullanılır.

Sende qaçar sondılaç: Şakrak kuşu senden qaçar

Mende tinar qarğılaç: Kırlangıç ve diğerk kuşlar bende huzur bulur

Tatlığ öter sanduvaç: Bülbül tatlı ezgilerle öter

Erkek tişi uçruşur: Erkek ile dişi çiftleşir

sarıçga: çekirge. (DLT I: 489), bkz > sırıçga. Tembel ve uyuşuk adam da buna benzetilir. Sarıçga denir.

sarsal: sansar, samura benzer bir hayvancık. (DLT I: 483)

seçe: serçe kuşu. (Oğuz lehçesi) (DLT III: 219)

semürgük: bülbüle benzer bir kuş. (DLT II: 290). Şu dizelerde kullanılır.

Buç buç öter semürgük: Güzel şakıyan kuş acıktı zaman

Bozğı üçün menglenür: Boğazı için tohumları toplar

sıçgan: sıçan, fare. (DLT I: 75, 345, 409, 438); (DLT II: 263); (DLT III: 263, 267, 282, 412).Şu atasözünde de geçer. Öldeçi sıçgan müş taşaqı qaşır. (Ölümü yaklaşan sıçan kedi taşağı taşır) anlamına gelerek bir kişinin kendisine ölüm getirecek bir şeyle inatla haşır neşir olmasına denir.

sıgır: sığır. (DLT I: 364); (DLT II: 79, 189); suw sıgırı: manda. (DLT I: 368)

sıgırçık: sığırçık kuşu. (DLT I: 501), bkz > sıgırçuk

sıgırçuk: sığırçık kuşu. (DLT I: 505), bkz > sıgırçık

sıgun: yaban sıgırı, dağ keçisi tekesi. (DLT I: 409)

sıkırkan: büyük sıçan, game. (DLT I: 521); (DLT II: 263), bkz > sakırkan

sıp: iki yaşına girmiş olan tay. (DLT I: 207, 319); (DLT III: 158)

sırıçga: çekirge. (DLT I: 489), bkz > sarıçga

siñek: sinek, sivrisinek, karasinek. (DLT II: 13, 352); (DLT III: 100, 367)

Şu dörtlükte de kullanılır.

Yazla kışın çekişmesini anlatır

Sende qopar çadanlar: Sen gelince ortaya çıkan akrepler

Qudgu singek yılanlar: Sinekler ve yılanlar

Dük ming qayu tümenler: Binlerce ve binlercesi

Qudruq tügüp yügrüşür: Kuyruklarını bağlayıp saldırırlar

sogur: ada tavşanı, kelere benzer bir çeşit ada tavşanı. (DLT I: 363); (DLT II: 227), bkz > sugur

sokar: boynuzsuz hayvan; sokar koy; boynuzsuz koyun. (DLT I: 411)

soñkur: sonkur kuşu, yırtıcı kuşlardan biri. (DLT II: 95); (DLT III: 381)

sögüş: kebab etmeye yarar oğlak veya kuzu. (DLT I: 369)

sugur: kelere benzer bir çeşit ada tavşanı. (DLT I: 363), bkz > sogur

sukak: sığın, geyik, beyaz geyik. (DLT I: 214); (DLT II: 287)

sundılaç: yund kuşu, çayır kuşu. (DLT I: 526, 529); (DLT III: 178)

sunzı: pire soyundan bir hayvan. (DLT I: 422)

suw sığırı: manda, dombay. (DLT I: 364, 368)

süwlün: sülün. (DLT I: 444, 447); (DLT III: 11) bkz > sügün. Yazıdaki süwlin edhergeli ewdwki takugu içginma: Kırdaki sülünü araken evdeki tavuğu kaçırma. Bu söz meydana olmayan bir şeyi ele geçirmek için elindeki harcayan kimseye söylenilir.

Koldaş bile yaraşgıl karşıp edin üdürme: Arkadaşın ile yaraşıklı ol, ona aykırı giderek başkasını seçme.

Bek tut yavaş takagu süwlin yazın ederme: Yavaş huylu tavuğu sağlam tut, kırdaki sülün arama.

şa: alacalı bir kuş. Bu kuşa erdemsiz şa faziletten yoksun kuş da denir. Çünkü sürekli yere yakın uçmaktadır. (DLT III: 211)

şutu: kırkayak, örümcek, çıyan gibi bir böcek. (DLT III: 218)

tadun: bir yaşındaki buzağı. (DLT III: 171) tadun/tosuñ, iki yaşında olan sığır (DLT I: 400)

takuk: horoz, tavuk. (DLT II: 286); (DLT III: 114), bkz > takagu/ takuk yalığı

talwır: keklik. (DLT II: 173)

tay: tay. (DLT I: 206, 207, 313); (DLT III: 71, 158)

Tay atatsa at tınur, oğul ereyse ata tınur: Tay atlaşınca at dinlenir, oğul erginleşince babası dinlenir.

taygan: tazı, av köpeği. (DLT I: 421); (DLT II: 15, 343); (DLT III: 174, 175)

taygan yügrügün tilkü sefmes: tazının hızlı koşanını tilki sevmez.

taz at: alacalı at. (DLT III: 148). Taz at tawarçı bolmas: Alaca atla yük taşınmaz. Çünkü onun nalları çok kötüdür.

tegiñ tekin: samur. (DLT III: 370)

teke: teke, boynuzundan yay yapılan erkek geyik. (DLT III: 102, 228)

teñelgüç: dölengeç kuşu. (DLT III: 388), bkz > terigelgün

teñelgün: dölengeç kuşu. (DLT III: 388) bkz > teñelgüç

teve: deve. (DLT III: 139), bkz > deve, devey, tevey, tewe, tewey, tewi, téwi, tiwi.

tevey: deve. (DLT III: 314, 342,447), bkz > deve, devey, tewe, tewey, tewi, téwi, tiwi.

tewi: deve. (DLT I: 127, 385, 485); (DLT II: 21, 75, 246, 252, 338); (DLT III: 139, 277, 287) bkz > deve, devey, teve, tevey, tewe, tewey, téwi, tiwi.

téwi: deve. (DLT I: 389,499), bkz > deve, devey, teve, tevey, tewe, tewey, tewi, tiwi.

tıg: al ile doru arası at rengi, konur al. (DLT III: 127)

tış: dişi, her hayvanın dişisi; kadın. (DLT I: 396, 400, 447, 529); (DLT II: 102); (DLT III: 6, 178, 224, 229), tış takagu tavuk. (DLT I: 447)

tilki: tilki. (DLT II: 343), bkz > tilkü tilkü tilki. (DLT I: 54, 421, 429; (DLT II: 15); (DLT III: 5, 175, 244), bkz > tilki. Bu aynı zamanda kız çocukları için de kullanılan bir lakaptır. Bir kadın doğurduğu zaman ebeye tilkü mü tugdı azu böri mü: Tilki mi doğurdu (burada tilki kız anlamına gelir, çünkü kızlar çekingen ama kurnazdırlar), yoksa kurt mu (kurt erkek çocuk anlamına gelir, çünkü oğlanlar cesurdur) diye sorarlar. Ayrıca şu atasözünde de geçer. Bir tilkü derisin ikile soymas: Bir tilkinin derisi iki kere soyulmaz.

tiwi: deve. (DLT III: 139) bkz > deve, devey, teve, tevey, tewe, tewey, tewi, téwi

toğrı: yırtıcı kuşlardan bir kuş, bin kaz öldürür, bir tanesini yer; erkek adıda olur. (DLT I: 482); (DLT III: 381)

toh: toy kuşu. (DLT III: 142) bkz > tod, toy.

toklı: toklu, altı aylık kuzu. (DLT I: 106, 431)

toña: bebür, kaplan cinsinden bir hayvan; kişi adı. (DLT III: 368). Bu fili katleden kaplandır. Söz konusu olan kullanım sözcüğün kök anlamındadır; buna karşın sözcük Türkler arasında korunmuştur ve anlamı varlığını sürdürür [burada Araçça ifadenin okunmasındaki farklar nedeniyle iki anlam çıkmaktadır; bir yorum, el-Kaşgari'nin "sözcük kadim olmasına rağmen türkler(bir unvan olarak) bunu hala muhafaza eder" dediğidir, daha iyi bir yorum ise de, el-kaşgari'nin , "sözcük kökünde kaplan anlamına gelse de türkler bu anlamı unutmuş ve sözcüğü yalnızca (bir unvan olarak) muhafaza etmiştir" dediğidir] Bu sözcük genellikle unvan olarak kullanılır. Tonga xan, tonga tegin ve benzerleri. Türklerin şefi olan Afrasiyab Han'ın unvanı tonga alp er: kaplan gibi güçlü savaşçı, bir adamdır.

toñuz: domuz. (DLT I: 304, 346; (DLT II: 343; (DLT III: 363, 394), toñuz merdegi; domuz yavrusu. (DLT I: 480)

torıg at: doru renkli at. (DLT I: 374) bkz > torug

torum: deve yavrusu. (DLT I: 396), tış torum; dişi torum. (DLT I: 396)

tosun: haşarı (atlar için), tosun tay. (DLT II: 30); (DLT III: 429)

toy: toy kuşu. (DLT III: 142) bkz > tod, toh.

tupulgan: bir kuş adı. (DLT I: 519)

turıga: turga kuşu, bir çeşit serçe. (DLT III: 174)

turna: durna, turna kuşu. (DLT III: 239)

turumtay: yırtıcı bir kuş, erkek adı. (DLT II: 110); (DLT III: 243). Bir adama saygı belirten unvan olarak turumtay verilebilir.

tüge: düğe, iki yaşına girmiş olan buzağı. (DLT III: 229)

tülek(g): dört ayaklı hayvanların tüyelerini atıp döktükleri sıra, koyun kırkımı. (DLT I: 387), tülek yılkı: tüliyen, kış tüyünü döken hayvan. (DLT I: 412)

ud: sığır, öküz. (Çiğil lehçesi) (DLT I: 45, 346) bkz > öd, ud. Ud yılı: On iki yıllık Türk takviminin yıllarından birinin adı.

Süsegen udka tengri münüz bermes: Süsegen öküze tanrı boynuz vermez.

ud: sığır, öküz. (DLT II: 358)

ular: erkek keklik. (DLT I: 122); (DLT II: 213)

us: kerkes kuşu. (DLT I: 36, 228); (DLT III: 46). us üşgürse ölür: kerges kuşu bir adamın yüzüne ıslık çalarsa uğur sayılmaz, bu ölüme işarettir. Bu söz ve itikat kuşkusuz eski türk dininden bir bakiyedir.

Üs es körüp yüksek kalık bodı çakar: Kerges kuşu leşi yüksek havadan görüp aşığına iner.

Bilge kişi öğüt berip tawrak ukar: Bilgin kişi öğüt vererek iyi anlar.

uslayu: kerkes kuşu gibi. (DLT II: 17)

übgük: ibibik kuşu. (DLT I: 78, 110), bkz > übüp

übüp: ibibik kuşu. (DLT I: 78), bkz > übgük.

ügi: baykuş. (DLT I: 9, 161); (DLT III: 118, 238) bkz > ühi, yabakülak

ühi: baykuş. (DLT I: 9, 161); (DLT III: 118, 238) bkz > ügi, yabakulak

yabakulak: baykuş. (DLT III: 56) bkz > ügî, ühi

yagan: fil. (DLT III: 29), bkz > yañan

yalman: bir çeşit sıçan, geme. (DLT III: 37)

yañan: alacakarga, yalnız başı ak olan karga. (DLT III: 240, 376)

yañan: fil. (DLT II: 210); (DLT III: 295, 376) bkz > yagan.

yarısa: yarasa. (DLT III: 433), bkz > aya yersgil

yeñeç: yengeç. (DLT III: 384)

yılan: yılan. (DLT I: 17, 228); (DLT II: 18; 20, 275, 279); (DLT III: 29, 39, 367), nek yılan; ejderha. (DLT III: 155), ok yılan; kendini insan ve başka şeyler üzerine atan bir yılan. (DLT I: 37; (DLT III: 29), soğan yılan; tulum gibi iri bir yılan. (DLT I: 409). Türk takviminin on iki yıllarından biri. Yılan kendi ergisin bilmes, tefi boynun egri ter: Yılan kendi ergiliğini bilmez, deveye boynun egri der.

yugak: su kuşu. (DLT I: 222); (DLT III: 17)

yund: at (cins adı), atlar, at sürüsü. (DLT I: 235, 292, 389); (DLT II: 153); (DLT III: 7, 9, 223)

yun: kuş, tavus kuşu. (DLT III: 144)

yügürgen: (at) koşucu yüğrük at. (DLT III: 54)

zanbı: gece öten çekirgeye benzer bir böcek, orak kuşu. (DLT III: 441)

Sonuç

Dîvânü Lugâti't Türk'ün hayvan adları bakımından zenginliğini ortaya çıkaran bu çalışmada, hayvanlarla ilgili terimler tespit edilerek bunların o dönemde nasıl anlamlandırıldığı belirlenmiştir. Yapılan taramalar sonucunda 272 sözcük tespit edilmiştir. Bu sayının azımsanmayacak bir sayı olduğu açıktır. Hayatın içine yerleşmiş olan hayvan adları büyük bir zenginlik göstermektedir. Hem evcil hem de yabani hayvan adlarının geçtiği görülmektedir. Özellikle atın diğer hayvanlara göre farklı bir yeri bulunmaktadır. Hem binek, ulaşım için kullanılırken hem de savaşlarda askeri güç aracı olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle yürüyüşüne, özelliklerine göre atla ilgili birçok kelime geçmektedir. Bunun dışında sürüngen ve

çeşitli böceklerin de divanda yer aldığı görülmektedir. O dönemde hayvanların kürkünden giyim malzemeleri ürettikleri için karsak, adhıg, ıvık, sugur, tavişgan, tilkü, kiş vb. av ve avcılıkla ilgili hayvan adlarının yer aldığı görülür. Hayvan adlarından Çağrı, Tuğrul, Doğan gibi adların isim olarak da kullanıldığı bilinmektedir. Ayrıca hayvanlarla ilgili deyimler, karşılaştırmalar, benzetme ve atasözlerinin varlığı dikkat çekici ölçüdedir. Akbabanın çok yaşlanınca bir yumurtasından kerges kuşunun çıkması bir yumurtasından da barak adlı köpeğin çıkması, kekük kuşunun kemiğinin büyü ve tılsımda kullanılması, küzün denilen hayvanın serçe kuşu, tarla sıçanı, köstebek gibi şeyler avlanan bir çeşit sıçan olduğuyula ilgili çok ilginç bilgiler yer almaktadır. Onlarla ilgili kullanılan sözcüklerden bazılarının aynen Türkiye Türkçesindeki şekliyle kullanıldığı, bazılarının bazı fonetik değişikliklerle Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanıldığı, bunun dışında kalan sözcüklerin ise kullanılmadığı tespit edilmiştir. Çalışma hayvan adlarıyla ilgili terim çeşitliliğini göstermesi bakımından önemlidir. Böylece hayvanların Türklerin sosyal, kültürel ve ekonomik hayatları içerisindeki yeri belirlenmiştir. Böylelikle eser hem dönemin dili hakkında bilgi verirken bir yandan da XI. yüzyıl yaşayışını çeşitli yönleriyle ele almamıza katkı sağlamıştır.

KAYNAKLAR

- Atalay, Besim. Divânü Lügati't-Türk tercümesi I. Ankara: TDK Yayınları, 1992.
- Atalay, Besim. Divânü Lügati't-Türk tercümesi II. Ankara: TDK Yayınları, 1992.
- Atalay, Besim. Divânü Lügati't-Türk tercümesi III. Ankara: TDK Yayınları, 1992.
- Atalay, Besim. Divânü Lügati't-Türk dizini. Ankara: TDK Yayınları, 1992.
- Clauson, Sir. Gerard. An Etymological Dictionary Of Pre-Thirteenth Century Turkish. Oxford: Oxford University Press, 1972.
- Üçbaş, Kamil. Avcının Temel Eğitim Kitabı. Ankara: 4 Renk Yayınları, 1999.
- Kaplan, Mehmet. Kültür ve Dil. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2000.
- Aksan, Doğan. Türkçenin Sözcük Varlığı. Ankara: Engin Yayınevi, 1996.

Türkçe Sözlük. Ankara: TDK Yayınları, 2005.

Akün, Ömer Faruk. "Kâşgarlı Mahmud". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 25. Ankara. 2002. 13.

Sertkaya, Osman Fikri. "Dîvânü Lügati't-Türk'te Geçen Her Kelime Türkçe kökenli midir? veya Kâşgarlı Mahmud'un Dîvânü Lügati't-Türk'ünde Yabancı Dillerden Kelimeler". Dil Araştırmaları. 5. Ankara. 2009. 9-38.

Amanoğlu, Ebulfez. "Eski Türk Onomastiği Üzerine Notlar". Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi. 13. Erzurum. 1999. 64.

Aydemir, Adem. "Kutadgu Bilig ve Divanü Lugati't Türk'te Kuşlar". The Journal of Academic Social Science Studies, International Journal of Social Science. 6. 2013. 271-297.

Bozkaplan, Şerif Ali. "Kutadgu Bilig'deki Hayvan Adları Üzerine Bir İnceleme". Turkish Studies. 2/4. 2007. 1110-1118.

İlhan Nadir, Şenel Mustafa. "Dîvânü Lugâti't Türk'e göre Av, Avcılık ve Hayvancılıkla ilgili Kavram Alanları". Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic. 3/1. 2008. 259-277.